

IN COMPARISON WITH ARABIC LINGUISTIC TRADITION.

This article is devoted to the study of linguistic features in ancient and medieval Iran compared with Arabic linguistic tradition of the ancient and medieval era. Arabic language had a significant impact on the development of the national languages of the Muslim East and Iran in particular. However, the grammatical thought of ancient and medieval Iran has its own specific historical development, which is caused by various factors. This is primarily due to the fact that the Persian and Arabic languages belong to different language groups, as well as the special historical conditions that have shaped the specific prerequisites for the development of Persian and Arabic linguistic traditions.

Keywords: *alphabet, grammar school, linguistic traditions, lexicography, font.*

УДК 811.161.2'373.46

Шеремета Н., здобувач,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПРАВНИЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

У статті розглянуто проблему застосування правничої термінології у нормативно-правових актах. Проаналізовано основні особливості використання, узагальнено стан і перспективи сучасної термінології права. Дослідження здійснено на матеріалі законодавчих актів України.

Ключові слова: *українська мова, правнича термінологія, термін, термін права, нормативно-правові акти.*

Тлумачення української правничої термінології, її досконале вивчення є одним з основних завдань сучасної науки.

Рівень вивчення термінології права та її досконалість залежить від того, як розвиваються лінгвістичні, правничі та суміжні з ними науки. Теоретики права широкого профілю різних галузей правової науки, мовознавці (спеціалісти у галузі термінології, лексикографії, вивчення проблем математичної та прикладної лінгвістики) та фахівці царини обчислювальної техніки, інформаційних систем, штучного інтелекту (програмісти, математикти тощо)

концентрують свої творчі здібності для опрацювання правничої термінології сьогодення.

На сьогодні у науковій літературі ще не вироблено чітких принципів та критеріїв класифікації правничих термінів, що породжує проблеми у практиці судочинства.

Багато хто з науковців переконані, що правничі терміни можна поділити на такі три групи за критерієм «зрозумілості» для будь-кого, як **загальноживані, спеціальні юридичні, спеціальні технічні**. Зокрема, автори колективної праці «Язык закона» виділяють чотири види правничих термінів: **загальноживані; загальноживані, які мають у нормативному акті більш вузьке спеціальне поняття; спеціальні юридичні терміни; технічні терміни** [10, с. 70].

1. Загальноживаними термінами є прості слова, які поширюються, називають предмети, їхню ознаку, якість, дію, явища, що застосовуються у побутовій мові, у мові художньої літератури, ділових паперах, законодавстві. Вони нескладні та зрозумілі. У мові права вони застосовуються у звичайному трактуванні і немає у них жодного особливого значення (*документ, справа, закон, правопорядок, юрист, охорона*).

2. Загальноживані, які мають у нормативному акті більш вузьке спеціальне значення. Переважають вони над загальноживаними тим, що максимальна їхня стислість найвиразніше окреслюють вимоги поняття, наприклад, *скарга, доказ, потерпілий, злочинність, акт, хабар, бандитизм, грабіж, хуліганство*.

3. Спеціальними правничими термінами є слова або словосполучення, які маркують поняття, що окреслює особливість державно-правових явищ: *правовідносини, юридична особа, позов, законопроект, неправдиве свідчення, речовий доказ*. Спеціальні терміни дозволяють стисло й разом з тим чітко викласти зміст відповідного нормативно-правового акта. С. Алексєєв відзначає, що застосування спеціальної юридичної термінології є показником високої юридичної культури правотворчої та іншої юридичної роботи [1, с. 157].

Розмежувати загальноживані та спеціальні юридичні терміни не завжди просто. Наприклад, такі слова, як *доказ, справа, дія, засідання* тощо застосовуються у багатьох галузях науки та у щоденному житті, а в законодавчому тексті вони набувають специфічного смислу. Порівняймо: *судове засідання, слідчі дії*,

речовий доказ, викривальний доказ, процесуальний захист, особливо важлива справа.

4. Технічні терміни. У нормативно-правових актах використовуються терміни, запозичені з галузей науки, техніки, мистецтва (технічні, медичні, географічні, економічні). У спеціальній літературі за ними закріпилась назва *«технічні терміни»*: наприклад, *фонограма, плівка, піротехніка, фотовідбиток, фотографування, собівартість продукції, рентабельність, медичне обслуговування, гарантійний рівень медичної допомоги* тощо.

На думку А. Піголкіна, застосування технічних термінів є доречним в актах спеціального призначення, для вузького кола спеціалістів, і недоречним в актах, які розраховують на широке коло громадян [7, с. 109]. Д. Керимов вважає, що потрібно намагатися уникнути зайвих технічних та інших вузькоспеціальних термінів, але здійснювати заміну технічного терміна доречно лише в тому випадку, коли описові висловлювання є досить лаконічними, точними і доступними для всіх [5, с. 95].

Є. Пряшніков класифікує юридичні терміни залежно від того, які явища вони виражають:

1) терміни, що відображають моменти або частини судочинства: *порушення судової справи, дізнання, попереднє розслідування, винесення вироку, пред'явлення обвинувачення, віддавання до суду, судовий розгляд, порушення кримінального переслідування, судові дебати* тощо;

2) терміни, які позначають колективні органи та осіб, що беруть участь у судочинстві: *суд, органи дізнання, прокуратура, обвинувачений, захисник, слідчий, прокурор, свідок, підсудний, підозрюваний, потерпілий, правопорушник, відповідач* тощо;

3) терміни, що відображають певні процесуальні дії: *обшук, виїмка, огляд (огляд місця події та медичний огляд), допит, затримання, слідчий експеримент, очна ставка, відвід, пізнання, свідчити* тощо;

4) терміни, які вказують на джерело доказів: *речові докази, висновок експерта, пояснення обвинуваченого, пояснення відповідача, показання свідків* тощо [8, с. 91].

Вимоги до терміна, які були сформульовані Д. Лотте ще в 30-х роках ХХ століття, наводяться практично в усіх наукових дослідженнях з термінології до цього часу. Однак, починаючи з 70-х років вони зазнавали критики, оскільки фахівцями було досить

аргументовано доведено, що «ідеального терміна», який відповідав би всім вимогам, не існує.

Багато термінів, взятих із загальнонавжених слів у мові, отримують у нормативному акті особливий, точніший, однозначніший і конкретніший зміст. Наприклад, аналізуючи терміни *доказ*, *скарга* тощо, виявляємо, що їх перевага порівняно із загальнонавженими термінами полягає в тому, що при максимальній лаконічності вони найбільш точно, ясно і повно визначають потрібне поняття. Тлумаченню таких термінів сприяє наявність визначення в самому нормативному акті.

У юриспруденції побутує думка, що якщо існує необхідність розуміння слів і словосполучень в іншому, відмінному від загальнонавжаного, значенні, то актом тлумачення встановлюється їх значення.

Наприклад, словник української мови подає слово *законодавство* як сукупність законів [6, с. 67]. Як встановлено Конституційним Судом, термін *законодавство* досить широко використовується в правовій системі у значенні сукупності законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами певної галузі права. У Кодексі законів про працю України цей термін вживається більше ніж у половині його статей. Термін *законодавство* вживається і в Конституції України. Проте ні Конституція України, ні Кодекс законів про працю України не розкривають чітко зміст терміна *законодавство*, зокрема, які нормативно-правові акти ним охоплюються.

Лексичне значення терміна *законодавство*, його граматична особливість «збірність» узагальнює, що це закони або їхня сукупність, що були прийняті повноваженим органом. Термін *законодавство* слід трактувати як закони, які ухвалені Верховною Радою України.

Оскільки загальнонавжених слів у тексті нормативно-правового акта абсолютна більшість, неможливо передбачити всі випадки довільного розуміння загальнонавжених слів у нормі права на позначення юридичного поняття. Тому потреба в тлумаченні таких слів є необхідною та актуальною.

Терміни у кожному новому правовому акті повинні зберігати свій основний зміст, тобто для термінів притаманний стійкий характер.

О. Ушаков відзначає, що у боротьбі за смислову законодавчу точність не треба боятися повторів одних і тих же слів, однаковості

та певної сухості, що є неприпустимим для художнього чи публіцистичного стилів [9, с. 171].

А. Піголкін звертає увагу на те, що синоніми, які використовуються в правових текстах, відрізняються не стільки відтінками смислу, скільки часом прийняття акта, який відображає поширену на той час в суспільстві термінологію [7, с. 78].

Варто зазначити, що розгляд питання синонімії в юридичних текстах необхідно пов'язувати з визначенням характеру комунікативно типізованих текстів, текстових функцій і системності синонімів відповідно до екстралінгвально заданих параметрів стилю.

Ю. Зайцев, аналізуючи українські правничі терміни, висловлює припущення, що наявність у текстах нормативно-правових актів термінологічних синонімів є наслідком фактично перекладного і характеру нормативно-правового акта, тобто вторинність україномовного тексту [4, с. 102]. Так, термін *договір схову*, зафіксований у Цивільному кодексі України, вдало змінений у новому проекті Цивільного кодексу на *договір зберігання*, оскільки згідно з визначенням у ч. 1 ст. 413 Цивільного кодексу України «одна сторона зобов'язується зберігати майно, передане їй другою стороною, і повернути це майно в цілості». Тобто тут міститься пряма вказівка на обов'язок вчиняти дію, що позначається дієсловом *зберігати*, а не дію, що позначається дієсловом *сховати*.

Отже, якщо терміни неточно відтворюють відповідне поняття, неможлива максимальна точність інформації в текстах нормативно-правового акта.

Окрім лексичних синонімів, виділяються *контекстуальні синоніми* – тобто ті, що є синонімами лише в певному контексті, хоча в іншому оточенні вони не є такими. Неврахування проблеми синонімії у текстах нормативно-правових актів, неухважне ставлення до словесної форми вираження норми, зокрема, вживання у Конституції України синонімічних термінів *набувати чинності* (ст. 160) і *набирати чинності* (частина 5 статті 34) викликало необхідність офіційного тлумачення наведених термінів [2, с. 65–68].

Вживання таких синонімів, як *висновок* Конституційного Суду (стаття 153) і *рішення* Конституційного Суду (стаття 150) також призвело до необхідності давати тлумачення щодо розуміння цих термінів. Згідно з положеннями статті 159 Конституції України Конституційний Суд України надає *висновок* щодо відповідності вимогам статей 157 і 158 Конституції України законопроектів про

внесення змін до Конституції України, що розглядаються Верховною Радою України.

Поняття *«рішення»*, яке вживається у статті 150 Конституції України, є родовим, тобто стосується усіх питань реалізації Конституційним Судом своїх повноважень, передбачених цією статтею, у тому числі й надання висновку у випадках, передбачених Конституцією України. Рішення Конституційного Суду України у нормативно-правовому контексті статті 150 Конституції України – це акт Конституційного Суду України, в якому вирішується питання про відповідність Конституції України (конституційність) законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим або дається офіційне тлумачення Конституції України законів України. Висновок Конституційного Суду України, як його рішення, є обов'язковим до виконання на території України. Це положення прямо впливає з нормативно-правового контексту Конституції України (статті 6, 147, 150, 151, 159) [3, с. 52].

Розвиток права завжди відбувається паралельно з обговоренням формування термінології. Право як регулятор правової поведінки тим ефективніше виконує свою роль, чим правильніше концептуально і лінгвістично виражені його констатації, приписи, дозволи і заборони. Використання синонімів і паронімів у текстах нормативно-правових актів перешкоджає однозначному розумінню правових приписів [2, с. 65–68].

Отже, на основі аналізованого матеріалу можна виробити певні рекомендації щодо використання правничих термінів у нормативно-правових актах, які вимагають не надавати різним термінам одного й того ж значення. Необхідно враховувати той факт, що для вираження однієї думки використовується один і той же ряд слів чи словосполучень, а також брати до уваги недосконалість термінологічно-мовного оформлення текстів нормативно-правових актів, а саме: наявність контекстуальних синонімів, оскільки вони потенційно завжди спричиняють труднощі неоднозначного тлумачення правових приписів, і паронімів, які також призводять до непорозумінь і необхідності звертатися до лінгвістичної довідкової літератури.

Наукові дослідження в українському юридичному термінотворенні дають змогу говорити, що недотримання встановлених самим

законодавцем вимог до правничої термінології породжує неможливість чіткої та правильної інтерпретації тексту закону.

Досліджуваний матеріал дає змогу зробити висновки про те, що в юриспруденції часто не має чітких дефініцій термінів, враховуючи, що визначення терміна повинно бути, по-перше, адекватне поняттю, тобто точно відповідати обсягу поняття, яке ним виражається, а по-друге, системним, тобто по можливості вказувати на місце цього терміна серед інших у понятійній системі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Алексеев С.С.* Проблемы теории права: В 2-х томах. – М., 1982. – 457 с.
2. *Антонович М.М.* Уніфікація термінології міжнародного права // Політика і час. – 1996. – № 11. – С. 65–68.
3. *Арутюнова Н.Д.* Очерки по исследованию словообразовательных гнезд // Словообразование и его место в курсе словообразованию в современном испанском языке. – М., 1961. – С. 68.
4. *Зайцев Ю.* Автентичність правового тексту та проблеми його термінологічно-мовного оформлення (на матеріалі проекту Цивільного кодексу України) // Українське право. – 1997. – № 3. – С. 102–106.
5. *Керимов Д.А.* Культура и техника законотворчества. – М.: Юрид. лит., 1991. – 160 с.
6. *Новий тлумачний словник української мови: В 4 т. / Уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко.* – К.: Аконіт, 2001.
7. *Пиголкин А.С.* Оформление проектов нормативных правовых актов // Проблемы правотворчества субъектов Российской Федерации. – М., 1998. – С. 109–111.
8. *Пряшников Е.А.* Терминология уголовно-процессуального законодательства // Правоведение, 1968. – № 4. – С. 90–91.
9. *Ушаков А.Л.* Очерки советской законодательной стилистики. – Пермь, 1967. – 206 с.
10. *Язык закона / С.А. Боголюбов, И.Ф. Казьмин, М.Д. Локшина и др.;* Под ред. А.С. Пиголкина. – М: Юридическая литература, 1990. – 189 с.

Шеремета Н., соискатель,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ЮРИДИЧЕСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ В УКРАИНСКОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ

В статье рассмотрена проблема применения юридической терминологии в нормативно-правовых актах. Проанализированы основные особенности использования, обобщенно состояние и

перспективы современной терминологии права. Исследование осуществлено на материале законодательных актов Украины.

Ключевые слова: украинский язык, юридическая терминология, термин, срок права, нормативно-правовые акты.

Natalya Sheremeta, Competitor at
Department of Ukrainian philology for faculties where it is a minor subject
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

LEGAL TERMINOLOGY IN UKRAINIAN LEGISLATION

The article deals with the problem of using the law terms in normative legal acts. There were analyzed main features of using the law terms, made conclusions about the situation and perspective of modern law terminology. The research was based on legislative acts of Ukraine.

Key words: Ukrainian language, law terminology, term, law term, normative legal acts.

УДК 800.821.124

Шовковий В.М., д-р. пед. наук, проф.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

BELLUM ЯК КЛЮЧОВИЙ КОНЦЕПТ СТАНОВЛЕННЯ РИМСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (на матеріалі книги трактату Тита Лівія «Ab Urbe condita»

У статті досліджується структура та змістове наповнення концепту «BELLUM» у мовній картині світу давніх римлян, визначається ядрена і периферійні семи концепту «BELLUM», місце цього поняття у мовній та емотивно-ціннісній картинах світу давніх римлян.

Ключові слова: концепт «BELLUM», концепт «ВІЙНА», лінгвокультурологія, лінгвальні засоби, мовна картина світу давніх римлян.

Дослідження концептів класичних мов є важливим і перспективним напрямом наукових пошуків сучасної лінгвістики, одна з головних цілей якої – поглиблення уявлень про ментальні та когнітивні ресурси мови, інформаційні структури носіїв мови, концептуальні системи, відображені у свідомості людини.

У мовознавстві з'явилася низка праць, у яких розглядають як теоретичні питання когнітивної лінгвістики, так і конкретні концепти (праці Ю. Апресяна, О.Бабушкіна, А. Вежицької,